

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора юридичних наук, професора Гавриленка Олександра Анатолійовича на дисертацію Левчук Юлії Михайлівни на тему «Київська судова палата в державному механізмі Російської імперії (1880–1917): історико-правове дослідження», подану на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.01 - теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень.

Актуальність теми дослідження. Обрана здобувачем тема дисертаційного дослідження є надзвичайно актуальною. Проблема становлення та розвитку судової влади привертала увагу вітчизняних та зарубіжних вчених вже протягом дуже тривалого часу. Інтерес цей не слабшає й нині. Адже тепер, коли Україна прагне, слідом за провідними європейськими країнами, спрямувати свій рух у напрямку становлення правової держави, і нині перебуває на перехідному етапі свого розвитку, який характеризується суттєвими соціально-політичними зрушеннями, дана наукова проблема набуває особливої ваги і актуальності. Упродовж багатьох століть людство мріє про справедливий, неупереджений і швидкий суд. Історії відомо чимало моделей організації судової влади. Втім, кожній суверенній державі притаманні свій самобутній шлях розвитку і власні історичні традиції у здійсненні правосуддя. При цьому залежно від способів своєї реалізації судова влада конкретного історичного періоду може викликати або позитивні емоції та прагнення до наслідування, а може й стати національною ганьбою, яскравим прикладом знущення держави над власними громадянами та здоровим глуздом.

Актуалізують тему дослідження нинішні спроби реформування судової ланки державної влади. Судова влада сучасної України сьогодні є далекою від тієї, яка б мала бути в демократичній правовій державі. Вибіркове правосуддя, численні прояви формалізму і тяганини, корупція у судах, викликали кризу довіри до судової влади з боку населення, яку, попри всі декларовані реформи та люстрацію суддівського корпусу, досі так і не вдалося подолати. Але процес триває. І, безперечно, в ході реформування

сучасної системи правосуддя при розробці комплексу заходів щодо змін судової системи поряд із факторами сучасного походження, надзвичайно корисним є використання історичного досвіду, набутого у цій сфері.

Представлена в дисертації Ю.М. Левчук широка панорама суспільних відносин щодо організації та функціонування Київської судової палати, створеної у 1880 році за судовою реформою 1864 року, як апеляційної інстанції для рішень підзвітних їй окружних судів та осередку нотаріату, адвокатури, слідства та прокуратури Південно-Західного краю Російської імперії, поза сумнівом сприятиме віднайденню правильного вирішення такої непростої проблеми, як реформування судової влади.

Зв'язок дисертації з науковими програмами пріоритетними напрямками розвитку науки. Рецензована дисертація, як актуальна за своєю тематикою, виконана в межах пріоритетного напрямку вітчизняної історико-правової науки. Вона логічно за своєю назвою і змістом вписується до основних напрямків наукових досліджень та перспективних науково-дослідних робіт кафедри теорії та історії держави і права Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

Хронологічні межі дослідження. Будь-яке історико-правове дослідження потребує окреслення його хронологічних меж. Не стала виключенням з цього правила і дисертація здобувача. Ці межі роботи визначені як 1880–1917 рр. Така хронологія вбачається цілком виправданою. Вона дозволяє з'ясувати закономірності, притаманні становленню та розвитку організаційно-правових засад діяльності Київської судової палати. Відхилення здобувача від нижньої хронологічної межі, яке ми бачимо в підрозділі 2.1, на кілька десятків років углиб вбачається цілком виправданим. Такий підхід дозволяє на основі діахронного порівняння отримати більш повне уявлення про організацію та функціонування Київської судової палати в державному механізмі Російської імперії, що є важливим для розуміння усіх аспектів проведення судової реформи в Російській імперії загалом.

Структура дисертації побудована методологічно правильно і корелює з метою та завданнями дослідження, які сформульовані здобувачем (с. 21-22). Відповідно до заявленої структури у дисертації розглянуто історіографію та джерельну базу дослідження, висвітлено історико-правові передумови і процес становлення Київської судової палати в ході судової реформи 1864 року, з'ясовано її функції, виявлено правові особливості організації та функціонування судових установ на території округу Київської судової палати, розкрито специфіку кадрового, матеріально-технічного, фінансового забезпечення її функціонування, визначено характерні риси діяльності Київської судової палати з розгляду цивільних та кримінальних справ, виявлено особливості нагляду за судами і посадовими особами Київської судової палати.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Достатньо високий ступінь обґрунтованості наукових положень та висновків, сформульованих у дисертації здобувачем, їхню достовірність забезпечило творче використання при написанні роботи значної кількості наукових праць, написаних фахівцями в галузі історії держави і права. Достатній рівень обґрунтованості положень і висновків дисертації також забезпечений і опрацьованими здобувачем нормативно-правовими актами, котрі регулювали відносини щодо організації та діяльності Київської судової палати досліджуваного періоду.

Високий ступінь обґрунтованості положенням та висновкам дисертації надали використані здобувачем численні матеріали зі сховищ одного центрального (Центрального державного історичного архіву в місті Києві), а також п'яти місцевих архівів – Державного архіву Київської області, державного архіву Волинської області, Державного архіву Житомирської області, Державного архіву Черкаської області, Державного архіву Чернігівської області. Сторінки рукопису дисертації насичені посиланнями на документи з архівосховищ.

Достовірність і обґрунтованих положень та висновків дисертації забезпечені також обраною здобувачем методологією наукового пізнання складових предмету дисертаційного дослідження, яким є Київська судова палата як елемент державного механізму Російської імперії з 1880 року по 1917 рік.

Оцінка змісту дисертаційного дослідження. Зміст власних досліджень здобувача достатньо повно викладено у трьох розділах дисертації (с. 30-161) і наведені в узагальненому вигляді у завершальних висновках (с. 162-170).

Розділ 1 «Історіографія проблеми та джерельна база дослідження» складається з двох підрозділів. У першому з них здійснено ретельний аналіз фахової літератури за темою дисертації, яку автор класифікував відповідно до змісту, періоду видання, місця видання праці, використаної при написанні дисертації (с. 30-44). Наведене здобувачем узагальнення наукових здобутків попередників, які досліджували судову реформу 1864 р. на теренах Російської імперії, ті чи інші аспекти організації та функціонування судових палат, зокрема й Київської судової палати, надає можливість з'ясувати ступінь новизни положень і висновків, які були сформульовані особисто автором дисертації.

Другий підрозділ першого розділу (с. 45-51) присвячений аналізу джерельної бази дослідження. Ю.М. Левчук поділяє джерела на чотири основних групи опублікованих джерел та власне неопубліковані архівні матеріали. Серед вже опублікованих джерел вона виокремлює 1) нормативно-правовий матеріал, що регламентував судову реформу 1864 року (законодавчі та підзаконні акти, директивні рішення органів державної влади у сфері судочинства); 2) документи офіційного діловодства: офіційні записки, звіти, довідки, огляди діяльності, матеріали роботи різних підготовчих комісій, матеріали конкретних цивільних та кримінальних справ тощо; 3) мемуари – суб'єктивні напрацювання дослідників та літераторів доби впровадження основних засад судової реформи; 4) матеріали, вміщені у

періодичних та публіцистичних виданнях. Окрім того, велике місце в роботі посідає здійснений аналіз неопублікованих документів, що містяться в архівах України, використані фонди яких також описано у даному підрозділі. Більшість документів з архівних справ, вивчених автором, введено до наукового обігу вперше. Здійснений дисертантом аналіз документальної джерельної бази дає підстави вважати, що вона є цілком достатньою і репрезентативною для забезпечення досягнення поставленої в роботі мети.

У другому розділі дисертації «Правові основи організації та функціонування Київської судової палати» (с. 52-117), насамперед, здійснено ґрунтовний аналіз особливостей дореформеної системи судових установ, та становлення Київської судової палати в ході реформування судової гілки влади Російської імперії після введення в дію Судових статутів 1864 р. Автор цілком вірно зазначає, що територія Київського судового округу, очолюваного з 1880 р. Київською судовою палатою, охоплювала Київську, Волинську, Чернігівську та Могильовську губернії (с. 64).

Дисертантом досліджено зміни, які відбувалися у структурі та функціях Київської судової палати, яка спочатку поділялася на 1 кримінальний та 2 цивільні департаменти. З 1914 року у Київській судовій палаті почало функціонувати ще 2 цивільних департаменти (с. 71). Проаналізований архівно-документальний матеріал надав Ю.М. Левчук підстави вважати, що Київська судова палата була наділена не лише судовими функціями, але й широким колом організаційних та координаційних повноважень (с. 73).

Автором також вірно визначено особливості організації та функціонування судових установ на території округу Київської судової палати, що поширювала свою юрисдикцію на окружні суди, що знаходились територіально в Київській, Волинській, Чернігівській та Могильовській губерніях – Київський, Житомирський, Луцький, Могильовський, Ніжинський, Стародубський, Уманський, Черкаський та Чернігівський окружні суди (с. 83-84).

Можна погодитися з висновком Ю.М. Левчук відносно того, що характерні особливості організації та функціонування судових установ на території округу Київської судової палати полягали насамперед у безпосередній підзвітності Київського, Житомирського, Уманського, Луцького, Черкаського, Чернігівського, Ніжинського, Стародубського та Могильовського окружних судів з 1880 року Київській судовій палаті як органу апеляційного оскарження рішень нижчестоячих судів вищестоячому та як осередку керівного центру судового округу, що поширював юрисдикцію на три українські та одну білоруську губернії, а тому в силу політичних, економічних, етнічних та соціальних причин становив собою опору імперської влади в регіоні (с. 99).

Цілком доречним вбачається й звернення до розгляду кадрового, матеріально-технічного і фінансового забезпечення діяльності Київської судової палати. На цілковиту підтримку заслуговує авторський висновок: «Матеріально-технічне забезпечення судової реформи, в цілому, поряд із кадровим та фінансовим, ...можна оцінити як достатнє» (с. 117). Були виділені зручні приміщення для окружних судів та судової палати, кошти на ремонт та будівництво також виділялися. Матеріальне утримання суддівського корпусу та інших працівників судових відомств було на високому рівні – це стосується і заробітної платні, і пенсійного забезпечення, і коштів на відрядження, і відпустки тощо.

Третій розділ дисертації присвячений аналізу правових основ організації та функціонування Київської судової палати (с. 118-161). Автор наголошує, що до Київської судової палати як апеляційної інстанції щодо цивільної підсудності в переважній більшості випадків доходили, виходячи з архівних даних, справи про гроші, землю та інше нерухоме майно. Вони також зазвичай відправлялись і на касацію. Втім, касаційну скаргу могла собі дозволити лише заможна верства населення. Поширеність даних категорій справ на території округу Київської судової палати свідчить про бурхливий розвиток відносин в сфері грошових коштів, земельних ділянок та іншого

нерухомого майна. Розглядали суди округу та Київська судова палата і справи сімейного характеру, справи адміністративного провадження та адміністративної юстиції, а також справи щодо примирення сторін (третейські) як винятки із загального порядку, передбаченого Статутом цивільного судочинства (с. 131).

Авторське дослідження архівних матеріалів демонструє, що керівна роль судової палати проявлялась, перш за все, у кримінальних провадженнях, які вона здійснювала в ході своєї діяльності як суд першої інстанції у законодавчо визначених категоріях справ, та як апеляційна інстанція для підзвітних їй окружних судів Житомира, Луцька, Києва, Черкас, Чернігова, Умані, Стародуба, Могильова, Ніжина. Як суд першої інстанції Київська судова палата розглядала справи політичного характеру, державні злочини, справи про службові злочини та справи щодо порушення законів про друк тощо (с. 132).

Можна погодитися з висновком Ю.М. Левчук, що судова реформа 1864 р., проголошуючи суд скорий, рівний та справедливий, у сфері кримінального судочинства в окрузі Київської судової палати забезпечити його повною мірою, попри позитивні моменти, так і не змогла. Як доказ цьому вона розглядає, значною мірою, класовий підхід до розгляду різних категорій судових справ на території округу Київської судової палати, що проявлявся у різних підходах до вирішення судових справ селян та поміщиків чи державних службовців, розгляд державних, службових злочинів із політичним елементом не окружними судами, а судовою палатою, як судом першої інстанції, участь станових представників у відправленні правосуддя, а тому і взаємозв'язок судової та адміністративної влади, громіздкі та тривалі строки розгляду лише деякого кола судових справ Київської судовою палатою, натомість короткі строки розгляду серйозних політичних злочинів, судова тяганина в судах округу та в Київській судовій палаті в тому числі, тощо (с. 154-155).

Текст роботи «оживляють» численні приклади, віднайдені серед архівних матеріалів. Часто це дозволяє під новим кутом зору поглянути навіть на начебто вже відомі факти. Зокрема, становить інтерес аналіз виявленого автором у фондах державного архіву Київської області інформація щодо створення та діяльності Київського окружного суду (с. 95). Автором наводяться й безліч цікавих даних біографічного характеру. Наприклад, в архівній справі, що зберігається у фондах ЦДІА у місті Києві, «Переписка голови судової палати із канцелярією палати щодо служби Леонтія Івановича Рижова» нею було виявлено інформацію щодо його фінансового утримання. Встановлено також, що Л. І. Рижов закінчив юридичний факультет Харківського імперського університету, після чого став кандидатом на судову посаду в окружному суді, був також помічником судового слідчого, помічником прокурора, членом Київського окружного суду з 1892 р., помічником прокурора Київської судової палати з 1904 р., а з 1910 р. – членом Київської судової палати (с. 108).

Дисертація завершується загальними висновками (с. 162-170) у кількості 8, зміст яких відповідає попередньому матеріалу дослідження і має узагальнюючий характер.

Наукова новизна положень і висновків дисертації. Ознайомлення зі змістом дисертації Ю.М. Левчук надає підстави для констатації, що вона є дійсно першим оригінальним і комплексним дослідженням актуальної теми. Наведені на сторінках 26-27 рукопису дисертації коректно сформульовані положення загалом можна вважати такими, що є новими і обґрунтовано структурованими за рівнями новизни, визначеними здобувачем такими термінами, як «уперше», «набули подальшого розвитку».

Дискусійні питання та зауваження. Віддаючи належне здобуткам дисертаційного дослідження Ю.М. Левчук, разом з тим не можна не звернути увагу на деякі висновки й твердження, що викликають сумніви, не відзначити певні вади роботи (суперечливі, сумнівні, недостатньо обґрунтовані положення, прогалини тощо).

1. У вступній частині дисертації Ю.М. Левчук лаконічно висвітлює методи, які застосовувалися нею в ході роботи (с. 24-26), але вбачається, що з метою більш повного та всебічного розгляду методології дослідження за традицією, що склалася у вітчизняній історико-правовій науці протягом останніх десятиліть, авторові варто було б включити до складу першого розділу відповідний підрозділ. Описуючи у вступі методи, що були використані при опрацюванні матеріалу, дисертант не завжди розкриває їхній зміст, обмежуючись лише вказівкою на те, де саме вони були застосовані.

2. Автором не цілком коректно визначено об'єкт дослідження (с. 22). Адже в юридичній науці у якості об'єкта виступають суспільні відносини. Тому варто було б зазначити, що об'єктом дослідження є суспільні відносини які сформувалися у процесі організації та функціонування судової системи в державному механізмі Російської імперії в перебігу судової реформи 1864 р. та контрреформ 80-90-х рр. XIX ст.

3. Зазначаючи, що матеріальне утримання суддівського корпусу, а також інших працівників судових відомств (і заробітна платня, і пенсійне забезпечення, і кошти на відрядження та відпустки тощо) наприкінці XIX – на початку XX ст. було на високому рівні, автор доходить висновку, що «саме таким чином самодержавство мало на меті здійснювати вплив на суддівство та на процес прийняття рішень» (с. 117). Зважаючи на те, що й нині матеріальне забезпечення суддівського корпусу відповідно до чинного законодавства багаторазово перевершує середню по Україні заробітну платню, чи означає це на думку автора, що вищі органи законодавчої та виконавчої влади таким чином стимулюють суддів до лояльності відносно представників цих органів та рішень, які ними приймаються?

4. Дисертантка цілком вірно зауважує, що судова реформа 1864 року в Російській імперії характеризувалась поетапністю свого впровадження. Зокрема, якщо вести мову про Південно-Західний край імперії, то загальні судові місця були запроваджені тут лише у 1880 році, що збіглось в часі з контрреформаційними подіями в імперії (с. 63). Вона

докладно висвітлює причини відкладення впровадження реформи на Правобережжі (с. 67-68). Водночас, Ю.М. Левчук прямо не говорить чи позначилися контрреформи на організації та діяльності Київської судової палати, чи були обмежені демократичні принципи та інститути статутів 1864 р.

5. На с. 23 автор згадує про велике значення робіт М.А. Буцковського, але ані в тексті, ані у списку джерел не наводить його праць, що безпосередньо стосуються теми її дослідження («О приговорах по уголовным делам, решаемым с участием присяжных заседателей»; «Очерк кассационного порядка отмены решений по судебным уставам 20 ноября 1864 г.»; збірки статей «Очерки судебных порядков по уставам 20 ноября 1864 г.»). У ході роботи над підрозділом 3.3 варто було також звернути увагу на публікації сучасного дослідника Ф.В. Кашарського («Правові основи здійснення наглядової функції прокуратури в українських губерніях Російської імперії (60-90 рр. XIX ст.)»; «Правові основи діяльності прокуратури в українських губерніях Російської імперії в другій половині XIX ст.»).

Але усі зазначені зауваження жодною мірою не знижують загальної позитивної оцінки представленого дисертаційного дослідження. У роботі на високому науковому рівні розглянуто складні історико-правові проблеми, обумовлені темою дослідження, і висувуються цікаві наукові гіпотези та пропозиції.

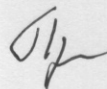
Основні положення і висновки дисертаційного дослідження викладені здобувачем у достатній кількості наукових публікацій. Опубліковані роботи відповідають темі дослідження. Автореферат відповідає змісту дисертації і забезпечує його читачеві повне загальне уявлення про здійснене дослідження.

Викладене дає підстави для висновку, що дисертаційна робота Левчук Юлії Михайлівни на тему «Київська судова палата в державному механізмі Російської імперії (1880–1917): історико-правове дослідження» є

самостійною завершеною працею, яка свідчить про високу наукову компетентність автора, її спроможність різнобічно аналізувати історико-правові проблеми та висувати власні наукові рекомендації. У ході роботи отримані нові науково обґрунтовані результати у сфері історії держави і права, які в сукупності вирішують важливу наукову проблему, що полягає у з'ясуванні специфіки правового регулювання організації та діяльності Київської судової палати та визначення її місця в державному механізмі Російської імперії у період 1880-1917 рр. Дисертація за своїм змістом і формою відповідає вимогам, що містяться у Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 (зі змінами), а її автор – Левчук Юлія Михайлівна заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень.

02. 02. 2018 р.

Офіційний опонент
професор кафедри
міжнародного і європейського права
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна
доктор юридичних наук, професор

О.А. Гавриленко

Підпис Гавриленка О.А. засвідчую
 Начальник відділу кадрів
 Харківського національного
 університету імені В.Н. Каразіна

С.М. Куліш